



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

fahs



Medlemsblad for Frederiksborg Amts Historiske Samfund

NUMMER 4 NOVEMBER 2012 26. ÅRGANG



Bastrup Sø set fra Bastruptårnet. I forgrunden en solbelyst del af ruinens indvendige frådstensmur. Søen var i mange år del af grænsen mellem Frederiksborg og Københavns amter. Foto: Nils Erik Andersen.

Nyt fra bestyrelsen



Kære medlemmer.

Bestyrelsen forventer at årbogen bliver færdig inden jul. Som I ved er temaet for 2012 årbogen: Bedre byggeskik og bygningskultur i Frederiksborg Amt gennem 1900-tallet.

Den indeholder fire forskellige artikler. Forfatterne er Poul Sverrild, Bjørn Westerbeek Dahl, Kirsten Baunegaard og Leif Hierwagen.

Vi har stadig en liste over medlemmer, som vil bistå med uddelingen. Tak for det! Når tiden nærmer sig, får I et varsel, og det er tilladt at sige fra. Med henblik på årstiden, mørket og ofte en hård vind, har foreningen anskaffet hvide plastikposer samme størrelse og kvalitet som biblioteksposerne med reklamer på.

FAHS bladet er denne gang blevet på 16 sider - standard er fortsat 12. Jeg håber at I har lyst til at læse den spændende artikel om Ganløse Mørke og Bastrup af Nils Erik Andersen.

Læg også mærke til foredraget den 20. januar kl. 14 med direktør Niels Sættem. Som det fremgår af bagsiden af FAHS bladet holder han foredrag om Kong Frederik den Syvendes Stiftelse på Jægerspris.

På bestyrelsens vegne
God jul og godt nytår
Eva Stennicke

FAHS

Medlemsblad for Frederiksborg Amts
Historiske Samfund
Eva Stennicke (ansvh.)
Tryk: FOA
Tilrettelæggelse og layout: Eva Stennicke

FAHS udkommer 4 gange årligt, i februar, april, august, november.
Artikler sendes til redaktøren.

Bestyrelsen:

Eva Stennicke (formand)
Peter Kalko (næstformand)
Anders Alslov (kasserer)
Torben Bill-Jessen (ture og foredrag)
Margrethe Krogh Sørensen (sekretær)
Rolf Kjær Hansen
Kirsten Baunegaard
Niels Nielsen (suppleant)

Kontakt til foreningen:

Eva Stennicke
E-mail: eva.stennicke@mail.dk
Tlf.: 49 28 36 38
Adresse: Frederiksborg Amts Historiske
Samfund v/Eva Stennicke
c/o Biblioteket Kulturværftet,
Allegade 2
3000 Helsingør

Foreningens bank: Nordea,
Registreringsnummer: 2670
Kontonummer: 4374709599

På www.fahs.dk finder man bl.a. opdaterede oplysninger om udflugter og foredrag. Desuden registeret til årbøgerne 1906-2000 samt en oversigt over de ældre årbøger, som foreningen stadig har til salg.

Ganløse Mørke og Bastrup, udkanter i 1800-tallets amter

af Nils Erik Andersen

Navne som Ganløse og Bastrup er i dag ret kendte - også uden for det lokale område. Det gælder dog næppe navnet Ganløse Mørke. Fra tidligt i 1800-tallet, var det navnet på en lille landsby med gårde, huse og håndværkere. Fra 1901 endog med egen skole.

Selv lokalt har man nu kun har vage forestillinger om, hvordan det engang var. At Bastrup på nordsiden af søen med samme navn har været en lille landsby, er ligeledes vanskeligt at forestille sig. Stedet er nu kun i vor bevidsthed for sin historiske ruin, Bastruptårnet. Ikke desto mindre er "Badstrup" registreret på Videnskaberne Selskabs kort fra 1768 som: Landsby uden kirke. I år 1800 var der syv udskiftede gårde (1), og midt i 1800-tallet også en smedie(2).

Naboområderne ved Bastrup Sø, Ganløse Mørke og Bastrup, rummer en særlig lokal historie. En del er beskrevet i bogen "Kongelig Fæstebonde i Ganløse 1670 - 1800" (3), som fortæller, hvad udskiftningslovene sidst i 1700-tallet kom til at betyde for tre navngivne bønder. De boede indtil 1780 i Ganløse landsby under Københavns amt, men var fæstere under Frederiksborg amt. For enhver administration er noget sådant naturligvis vederstyggeligt.

I 1780 fik myndighederne derfor - ved en blanding af tvang og løfte om

starthjælp - disse tre gårde udflyttet fra Ganløse landsby.

De fik tildelt jordlodder ude i "Eege Mørke" ved Bastrup Sø. Det var dengang et helt ubeboet og uopdyrket område, men herved kom de dog tættere på Frederiksborgs Ny Ladegård, som de hørte under. Det blev begyndelsen på landsbysamfundet i Ganløse Mørke! Udsteder eller udkanter forudsætter naturligvis, at der er områder som anses for centrale. I Nordsjælland var det gennem århundreder København og Frederiksborg i Hillerød, som var godt forbundet med de enevældige kongers Kongevej. Allerede længe før Frederik d. III i 1660'erne indførte amter til afløsning af len, forløb den tidlige grænse mellem det københavnske og det frederiksborgske område gennem det øde og skovrige udkantsområde med den magre jord ved Buresø og Bastrup Sø (4) (Fig.1).

Med udgangspunkt i Bastrup Sø lidt øst for Buresø, dannede Mølleåen amtsgrænse et stykke vej mod øst. Herefter gik grænsen nord om Farum sogn, som lå til København og videre ud mod Øresund syd for Hørsholm. Mod vest gik amtsgrænsen fra Bastrup Sø langs med Småsøerne til Buresø og derfra mod syd langs Slagslunde - Ganløses grænse mod Ølstykke herred ned til Værebros Å og videre langs denne ud til Roskilde Fjord. Dog med en lille undta-



Fig. 1 Amtsgrænsen mellem Frederiksborgs og Københavns amter blev i slutningen af 1700-tallet ændret i flere omgange til det forløb, som vi har kendt indtil fornylig. Denne skitse skal forsøge at illustrere disse forandringer. I 1793 flyttedes det enkeltkraverede område med Slagslunde - Ganløse fra København til Frederiksborg. I 1800 kom de krydsskraverede områder med Farum og Snostrup ligeledes under Frederiksborg. Dette amts sydgrænse kom herved til at følge Værebros Å over en lang strækning. Denne grænse er markeret med en dobbeltstreg. *Skitse ved forfatteren.*

gelse, idet Snostrup sogn yderst ude, nord for åen hørte under København og ved en tidligere administrativ deling var det oprindelige Jørlunde Herred under Københavns Amt blevet delt. Dette havde medført, at sognene Snostrup og Ølstykke fra det oprindelige herred var forblevet under Københavns Amt, medens Jørlunde var blevet tillagt Frederiksborg Amt. Denne grænse mod Jørlunde er ikke vist på fig. 1. Ved Bastrup og Ganløse - på begge sider af denne grænse ved søerne - havde bønderne overdrev til græsning og gardsel. Mest markant dog på sydsiden, hvor der var store skovområder, som hørte under Kronen. Skove, hvis rester vi i dag kender som Slags-

lunde Skov, Ganløse Ore og Ganløse Eged. For begge amter var der tale om fjerne udkantsområder. Kronens udskiftningsplaner for modernisering af landbruget i slutningen af 1700 - tallet førte til betydelige forandringer.

Ganløse landsby og udskiftningen

Ganløse lå på dette tidspunkt under Ølstykke Herred og Københavns Amt. Mange af byens gårde var - med de fornævnte tre undtagelser - fæstegods under Kronen. De fleste var tilmed såkaldt ryttergods under det københavnske rytterdistrikt. Fra begyndelsen af 1700 - tallet havde de tre imidlertid været fæstegods under det frederiksborgske distrikt. Sidst i 1700 - tallet

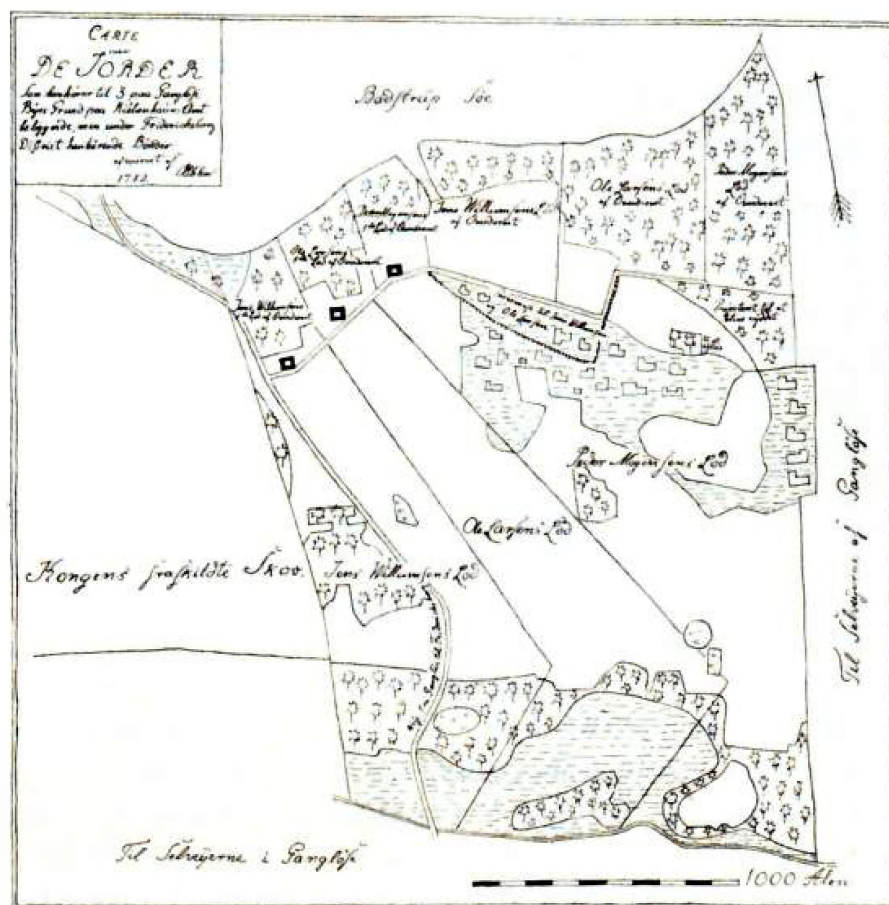


Fig. 2. Skitse af de jordlodder op mod Bastrup Sø, der ved udskiftningen tilfaldt de tre gårde, som i Ganløse By havde hørt under Frederiksborg Amt (med hovenitjeneste på Frederiksborgs Ny Ladegaard). Sydgrænsen er Bundså. Det udlagte område til de tre gårde androg skønsmæssigt ca. 2/3 af den del af Ganløse Overdrev, som dengang lå mellem Lyngvejen (vist), Farumvejen (ses ikke på kortet) og Bastrup Sø/Mølleåen. Aftegning ved I.M. Rastad i bogen: Kongelig fæstebonde i Ganløse

blev tidens løsen, at arvefæste og selveje skulle indføres for alle bondegårde. Rytterdistrikterne, med alt hvad dertil hørte, blev derfor nedlagt inden udskiftningen i slutningen af 1700 - tallet.

Nedlæggelsen af landsbyfællesskabet fulgte hurtigt efter. Reelt ændrede selveje og arvefæste ikke ved de byrder, som den enkelte bonde skulle bære.

Måske snarere tværtimod for ved selveje skulle bonden selv stå for vedligeholdelsen. Præcis dengang som nu: Afgifter bliver sjældent mindre! Opløsning af landsbyfællesskabet som driftsform var længe om at slå helt igennem i Ganløse. Øvrigheden i København og Frederiksborg fandt dog tidligt sammen om, at få begyndt med de tre går-

de under Frederiksborg. De blev som omtalt udflyttet til området ved Bastrup Sø. I optakten hertil skrev regimentsskriver Rosenquist fra Frederiksborg i 1778 (1):

"- at berørte Gaarde bequæmmeligst kunde henflyttes til Byens saa kaldte Eeges Vang og for deres nu havende Jorder, Enge og Overdrevs Jorder tildeeles Vederlag i Eeges Mørke, Roskøvs Enge og Tygge Sletten, der grænser op til Bastrup Byes Markskial paa Friderichsborg District, hvorved de ville blive Hovedgaarden 1/2 Miil nærmere beliggende. Men da disse Jorder ere Skovgrund bestaaende næsten af udyrket Gruus og Sand, saa har de i Begyndelsen ikke været villige til denne Flytning men i Tilfælde af, at de nødvendig skulle lade deres Jorder udskifte, begiært at faa - - (3)"

De berørte ville nemlig hellere have en anden løsning. De bad om udflytning mod Søsøm og Slagslunde, hvor der var bedre jord. Men det passede formentlig ikke ind i de planer, som Københavns Amt havde for Ganløse bys udskiftning. I Rosenquists skrivelse er det måske første gang, at navnet Mørke nu dukker op i formen "Eeges Mørke". Sådant har det skovrige område ifølge (5) heddet allerede i markbogen fra 1683. Det stammer fra oldnordisk og betyder en "tyk tætvekset mørk skov". Efter de tre gårde i 1780 mere eller mindre frivilligt var flyttet ud på tildelte jordlodder ved Bastrup Sø, omtaltes stedet i en ansøgning om pengehjælp som: "Mørket i Ganløse Eje". Der er næppe tvivl om, at de udflyttede har følt sig forvist!

Placeringen for de tre gårdes tilliggende blev aftegnet af landinspektør Ehlers i 1782 på et kort (Fig. 2). Titlen lyder: *Carte over De Jorder som henhører til 3 paa*

Ganløse Byes Grund paa Kiøbenhavns Amt beliggende, men under Friderichsborgs District henhørende Bønder.

Ved udskiftningen af Ganløse landsby var det klart, at de største muligheder arealmæssigt lå mod nord og øst. Interessen var ikke stor hos byens beboere. Det ændrede sig lidt, da en tilflytter fra Gladsaxe i 1778 købte en forfalden gård i byen og så bad om at blive udskiftet. Han endte ret hurtigt med at få en gård på overdrevet Nye Vang, ca. 3 km. nord for byen, tæt på vejen til Farum og op mod skoven.

I 1780 flyttedes de førnævnte tre gårde ud og kom til at ligge tæt på Lyngelvej og Bastrup Sø. Med tiden kom flere gårde og huse i det område nord for byen, som afgrænses af Lyngelvej, Farumvej og Bastrup Sø. Oregård var blandt de første. Således begyndte det gamle Ganløse Overdrev at udvikle sig til den lille landsby Ganløse Mørke (Fig. 3).

De første i Ganløse Mørke

For udflytterne har det været en indædt kamp for at overleve. Opdyrkning af jord af ringe kvalitet samt pasning af et beskedent husdyrhold har fyldt lange dage, år efter år. Nogen starthjælp til grøftegravning, indhegning og husbyggeri gav øvrigheden dog. Det har været en tilværelse, hvor kun de sejeste og dygtigste overlevede.

Peder Mogensen, en af de tre bønder under Frederiksborg, gav op i 1789 efter 9 år. Hans efterfølger, Isak Sørensen, holdt ud indtil 1793. Afløseren var en ung mand, som havde både energi og penge. Han overtog stedet og nedlagde Mogensens gård, dvs. han flyttede



Fig. 3 Kort over Ganløse Mørke. Stenløse Lokalarkiv 2006 - 845/4

og byggede en ny firelænget gård lidt længere mod syd, væk fra søen. Han grundlagde dermed gården, der seks år senere skulle få det mærkelige navn Rastad. De tre udflyttergårde havde i de første mange år et vist driftsfællesskab om enggræsning og tørveskær. Det blev ophævet i 1799, da hver og en fik eget skøde på sin gård som arvefæste og selveje. I den anledning blev gårdene tildelt navne, som har undret eftertiden og da sikkert også de dengang berørte bønder. Det er svært at tro, at de selv har været medbestemmende eller blot er blevet spurgt. Navnene fremgår af en protokol fra Frederiksborg Amtsstue af 1799 (3).

Gårdene kom til at hedde Basel

(Basel), Udine og Rastad. Ved udflytning og skødeskrivning var praksis, at nogle gårde fik deres gamle landsbynavn med, men de fleste tog navn efter de nye lokaliteter. Det sidste kan man i hvert fald ikke tale om for disse tre! De specielle navne optræder sidst i 1790'erne ifølge (3) særlig ofte i notitser i (*Berlingske Tidende* som dengang hed *Kjøbenhavnske Danske Post - Tidender*, forf. anm.)

Der er tale om bynavne, som optrådte i forbindelse med Napoleons krigsførelse i Tyskland, Østrig og Italien sidst i 1790'erne. Særlig interessant er det, at samtlige navne er knyttet til fredsslutninger med Napoleon.

Basel til freden mellem Frankrig og Spa-



Fig. 4 Den nye amtsgrænse mellem Frederiksborg og København i lokalområdet, som etableredes år 1800. Den fulgte mod syd Værebros Å inde fra området vest for Farum og flyttede et stort område til Frederiksborg. *Skitse ved forfatteren.*

nien/Projsen i 1795. Udine til freden mellem Frankrig og Østrig i 1797. Rastad til freden mellem Frankrig og Det tyske Rige 1797 - 99. At navnene forekom hyppigt i en dengang førende dansk avis, kan næppe forklare, at de skulle gøres mindeværdige ved at blive tildelt gårde i dette udkantsområde. Og dog!

Måske havde man helt tilbage ved udskiftningen i 1780 haft gang i en grænsediskussion mellem de to amter vedrørende området syd for Bastrup Sø? Ved kgl. resolution i 1793 blev Frederiksborg Amt i hvert fald udvidet. Grænsen blev flyttet mod syd, så amtet kom til at omfatte det meste af Ølstykke herred (6), herunder bl.a. Ganløse med de udflyttede gårde i Mørket.

I 1800 tilføjedes så resten af Ølstykke herred (en mindre vestlig del, atter afgivet af Københavns Amt) samt Farum sogn. På den måde blev den nye amtsgrænse i lokalområdet som vist i fig. 4. Blev den særprægede navngivning af de tre gårde ved den nye grænse en markering af en "fredsslutning" mellem amterne? Der er i hvert fald tidsmæs-

sigt sammenfald mellem den nye grænse og navngivningen. Når navnene kunne nedfældes i en protokol i amts-tuen, må det jo have været officielt. Måske var det en gammel militærmand og beundrer af Napoleon, der tiltog sig "enevældig ret" som amtskriver.

Det har været et hårdt og trangt liv, således som det allerede er fremgået af Peder Mogensen og efterfølgerens skæbne. Konjunkturerne fra 1800 og mange år fremover var ikke mere så gunstige for landbruget, som de havde været i de sidste årtier af 1700 - tallet.

Desuden var der jo regenten Frederik (kong Frederik VI fra 1808) med den uheldige krigsførelse og en efterfølgende statsbankerot i 1813. Landbrugskrisen varede frem til 1830'erne (7).

Det har ikke været muligt ud fra folketællinger at følge udviklingen i landsbysamfundet i Mørket. Den må dog have været ganske langsom, idet man først fik sin egen lille skole, Nyvang Skole i 1901 (8). Den skulle dække bebyggelserne på begge sider af Farumvej.

Peter Svendsen Ganløse Mørke (1881 -1973)

Husmand Peter Svendsen var 88 år, da han i 1969 indtalte et bånd til Stenløse Lokalarkiv med fortællinger fra både sit eget liv og fra livet før i tiden i det lille landsbysamfund Ganløse Mørke.

Båndet med Peter Svendsens fortællinger indeholder desuden skillingsviser. Materialet er i 2012 udgivet på CD tilrettelagt af denne artikels forfatter.

I det følgende er nogle eksempler på Peter Svendsens fortællinger og på en skillingsviser. De giver et lille indblik i, hvad der havde sat sig spor til overleveling om Mørket. (2).

Svendsens bedstefar boede i Kirke Værløse, hvor han også selv var født. Hans far var imidlertid tilflytter til Mørket. Bedstefaderens søster havde været gift med smeden i Bastrup. I Svendsens fortælling fremtræder Mørket som et slags centrum i et lille lokalområde, hvor man var indgiftede og kendte hinanden. Hvor man fulgte godt med i hvad der skete, dels på begge sider af soen og dels i Ganløse by. Større og mindre begivenheder med en vis dramatik bliver her lagt for dagen i genfortælling.

Typisk for livet på landet i Nordsjælland op i 1800 - tallet er ifølge (7), at der blev gjort meget ud af landsbygilder. Både når det gjaldt bryllupper og begravelser. Svendsen har fortællinger om begge dele.



Peter Svenden (ca. 1969) boede i det meste af sit liv i Ganløse Mørke

Et bryllup uden præstekjole og krave

"Min bedstefar boede jo på en lille gård i Værløse og han havde en søster, der var gift med smeden i Bastrup og de kom meget sammen. Når de skulle hjem til Værløse, så kørte Hans Larsen for smeden og konen. Det fortalte de gamle, for jeg har ikke oplevet det, men de kørte næsten aldrig derfra før den lyse dag.

De drak og sang. Bedstefar boede ikke ret langt fra kirken der og jeg havde en faster, der boede i kroen, manden hed Lars Mathisen. Den gang at de havde bryllup - der var jo ikke længere end de gik op til kirken - så dukker præsten, den gamle Aagaard fra Farum, op. Han var jo med til brylluppet og spiste frokost og der har nok været lidt rigeligt med snapsene. Han var jo inte fuld, men han glemmer kjole og krave.

Men jeg kan huske de gamle har snakket om, mon inte det var godt, for aldrig kunne de mindes at noget ægtepar, som havde været så lykkelige sammen som dem, for aldrig nogen som kom der - de havde en husmand om sommeren og en til at lave tørv - men aldrig havde de hørt et ondt ord imellem dem. Og han mangled jo bare kjole og krave. Og så var han med til gildet om natten og dansede lige til den lyse dag, præsten. Han og kusken, han holdt jo med køretøjet, han havde jo sin landauer. Det var præsten fra Farum."

En drabelig begravelse

"Vi har en sørgelig begravelse i Mørke, det var en mand hernede, han hed Niels Larsen og sønnen han hed Frederik Nielsen. Niels Larsen skulle så begrave og dengang holdt de meget store

begravelser. Og alle Mørkerne, de var jo en hel del, foruden alle dem, der havde jord i nord og hørte Mørke lidt til, alle på denne side af åen herudad, de var med til begravelsen. Nå, de fik jo en stor frokost herude og da de kørte, var der en vognrække. Da den sidste kørte ud af gården, var den første oppe ved vejen (Farumvejen?). Ved skoven var der en smule frost og der lå en tre-fire stykker, den ene hist den anden her, de var så fulde, at de ikke kunne rejse sig. Og hernede fra Peter Andersens og op til, lå en 10 - 12 stykker, som heller ikke kunne klare ærterne længere. Så det var rent kaotisk. Men den solideste af dem alle, det var en der hed Jens Mathisen, han havde en lille ejendom hernede, han var en stadsmand. Han holdt ind på skolepladsen med køretøjet. Den er der endnu, skolepladsen. Og han var så renlig, han stod med en visk halm og tørrede bræk af. Han ville ikke have, at præsten skulle se, hvad han var for en so. Men hver gang de gamle var sammen, så snakket de om den begravelse. For det var Frederik Nielsen som holdt begravelsen, han var ellers meget sparsommelig. Men skulle der være gilde, så skulle der være og så sejled de altid derfra. Dengang gik sognerådsmedlemmerne jo ud og krævede kommuneskatten op. Og når man kom til Fredrik Nielsen, så var han ikke til at komme fra. Og de skulle sætte dem og til hverdag fik de ikke engang snaps. Men når der skulle være gilde blev der givet ud. Han købte jo en halv tønde brændevin og en halv tønde konjak eller rom. Ja det har været omkring 1870."

My Bise

om

det afskyelige Mord i Badstrup,

door den 70aarige Anders Larsen, Katten mellem den 27de
og 28de Septbr. dræbte sin Erikerken i Sengen, hvilket han
nu har bekiendt.



Med Beretning.

Kjøbenhavn.

Jul. Steenbergs Forlag.

Sædes i Bog- og Papirhandelen, Holmensgade 18, Strøm.

Odense
Universitetsbibliotek

Sk. nr. 144

Fig. 5 Forside af skillingsvise fra 1866. Odense Universitetsbibliotek

Det frygtelige mord i Bastrup

Svendsen har flere kilder til fortællingen om et mord i 1866, hvor en gårdmand, Anders Larsen, slog sin svigersøn, Hans Larsen, ihjel.

"Hans (dvs. Anders Larsens, forf. Ann.) datter var gift med Hans Larsen fra Lynge. Han var handelsmand, han købte svin og slagtede og æg og flæsk og alt muligt, kørte til København og solgte. Han var kommet i selskab i Søborghus Kro og de fik jo små sorte dengang de kostede jo ikke ret meget, man gav en tiere for en konjak med kaffe. Hvad sådan en koster nu ved jeg ikke, for jeg har ingen købt.

Hun (konen, forf. anm.) var selvfølgelig vred, når han så kom hjem, for han havde stadig sådan en lille en på og bebrejdede ham og så skældte han jo igen og så går det sådanne. Og så løber hun jo hjem til faderen, han havde den store gård, som ligger midt i Bastrup by (Stenbækgaard, som nu huser Mølleåens Golfklub, forf. anm.), den havde jo Anders Larsen.

Han sagde gå du nu ind til din søster, så skal jeg gå over, ja hun anede jo ikke hvad han ville. Men Anders Larsen gik over, de havde sådan en halv le, de havde den brede ende af den.

For der er nemlig en, der har været husmand derhjemme, han havde været med til at slibe den le, som han slog svigersønnen ihjel med. Han hed Jørgen Madsen, han boede i Kirke Værløse. Han trak slibestenen for Anders Larsen. Og så tager han, Anders, jo den med og går over og hugger ham (Hans Larsen, forf. anm.). Det var jo grusomt og tænke sig. Han blev jo så opfarende". (Fig. 5).

"Så er der en gammel murer, som boede herovre, han var ungt menneske dengang og han har snakket meget om det. Han var med ude og det rygtedes jo snart, for de var samlet fra Bastrup, Lynge og Uggeløse, der var jo alle folk som skulle ned og høre, at Hans Larsen var slået ihjel. Men der var ingen som tænkte, at det var den gamle. For de vidste jo at Hans havde mange penge på sig. Han havde dengang jo et par tusinde rigsdaler, for han var en stor handelsmand. Og så kommer Anders Larsen derhen med et af børnene, som hørte til hjemmet - på skulderen - sådan med benene hængende ned og siger: "Hvem kan dog have gjort dette her". Det hører jeg ligeså tydeligt. Og ingen tænkte, at det var den gamle. Men politiet kom jo så og de fik mistanke til ham. De er jo mange gange klogere end andre mennesker. Og de tog ham med og ned. Han sad dernede i Hillerød i et døgn eller sådan noget og ville ikke fortælle. Og dengang havde han jo en voksen søn hjemme på gården. Så må vi have Lars herved, sagde politibetjenten. Og da han hørte, at Lars skulle komme, sagde han: "Jeg har gjort det". Anders havde en svoger, der havde Birkerødgaard i Lynge. De kaldte ham Jørgen "Lansenier" (med tryk på nier!). Han var den sidste, der havde været lansener her. Han var ved rytteriet. (En lansener var en lansebevæbnet rytter. I 1816 Oprettedes Sjællandske Lansenerregiment, som i 1842 blev omdannet til 4. Dragonregiment, forf. anm.). Han stod oppe ved Lynge Kro, da øvrigheden kørte med Anders til Hillerød. Farvel gamle svoger, råbte han. Han havde jo været

inde på kroen og fået nogle bajere, ja det var vel nærmest snapse dengang. Så blev han jo dømt til livsvarigt. Men da han havde siddet og han var vel sådan firsindstyve år, skulle han hjem. Men så tog han sit liv og hængte, gjorde han."

Svendsen og skillingsviser

Foruden sine fortællinger fra Mørket, synger Svendsen på optagelsen (2) tre skillingsviser fra tiden omkring 1900, hvor han som ung mand, havde været omkring i verden uden for Mørke. Han havde været til søs en overgang og det har sat sit præg på repertoiret. Desuden synger han en fjerde, noget ældre, vise fra 1866, som netop handler om mordet i Bastrup. Den har han formodentlig fået overleveret fra sine forældre eller lokalt på anden måde. Den adskiller sig klart fra det øvrige repertoire, som er af sentimental eller småfræk "aftapning". Hans fortællemåde er, som det er fremgået, meget levende. Han "går ind i" sine personer og opfører små dramaer for tilhørerne. Hans dialekt er udpræget ældre sjællandsk. Han slog sig ned i Mørke og giftede sig i 1912 med Frederikke, som var en af 6 døtre på Rastad. Rygtet vil vide, at det var svigerfaderen, som sørgede for, at de fik et lille husmandssted ved Farumvejen (nu Farumvej 119) og tæt ved Oregaard. De fik en søn og en datter, som begge er døde uden efterkommere. Svendsen døde i 1973 efter i mange år at have været stærkt generet af en ubehandlet lyskebrok. Den ordnede han på en særpræget måde med et selv-lavet "seletøj" lavet af en sæk. Det er lykkedes at finde de originale skillingstryk til flere af de viser, som han syn-

ger. Forsiden til skillingsstrykket om Badstrupmordet, som er aftrykt her (Fig. 5) stammer fra den tids største udgiver, Julius Strandberg. Han tjente sig en formue på at være en hurtig formidler af alt muligt på vers. Herunder også som formidler af sære og grusomme begivenheder, for det meste kun få dage efter at det var sket. Det er beretninger man i dag får i tidens moderne medier, Ekstrabladet, BT eller TV 2 News. Mere faktuel er mordet behandlet udførligt i en artikel fra Lokallhistorisk Arkiv i Allerød (9).

Kilder

1. Peter V. Christensen: Den lille landbokommission, Fra Frederiksborg Amt, 1975 p.69.
2. Erindringer af Peter Svendsen, Ganløse Mørke, Journal 2010 - 18, udskrift af interview ved Nils Erik Andersen 2010, Stenløse Lokalarkiv.
3. Inger Margrethe Rastad: Kongelig fæstebonde i Ganløse 1670 - 1800, Eget forlag 1973, Stenløse Lokalarkiv 2007 - 11.
4. Jan Steenberg: Kildesteder til Frederiksborgs Historie, Fra Frederiksborg Amt, Årbog 1945.
5. Frederiksborg Amts Stednavne, p. 128, Stednavneudvalget 1929.
6. L.C. Jensen: Lidt om Nordsjællands administrative inddeling, Hjemstavnsbog, Frederiksborg Amt 1943.
7. A. Uhrskov: Dagligt Liv paa Landet, Hjemstavnsbog, Frederiksborg Amt 1943.
8. Arne Navne: Nyvang Skole, Egedal Leksikon 2010.
9. N.H. Frandsen: Mordet på Bastrup mark. Nøglehullet nr.1, 1990, Lokallhistorisk Arkiv, Allerød.
10. Skillingsviser 1850-1900. CD med tekst og sang, tilrettelagt af Nils Erik Andersen, Egedal Arkiver og Museum 2012, Lokalarkiv, Østergade 12, Ganløse, 3660 Stenløse

Nye lokalhistoriske bøger og artikler

Karen Kjærgaard: Kolonihavelivet i Hørsholm : historien bag livet i Hørsholm Haveforening. [Kgs. Lyngby] : [Karen Kjærgaard], 2011. - 65 sider : ill.

Kolonihavelivet i 1900-tallet.

Flemming Rosenkilde: Da vi byggede hus i Espergårde 1966-67.

I: Årbog. Udg. af Helsingør Kommunes Museer. 2011. -. S. 48-60 : ill.

Parcelhusområde (Blomstermarken)

Torben Bill-Jessen: Borgerlige portrætter i Helsingør Domkirke.

Helsingør: Menighedsrådet ved Helsingør Domkirke, Skt. Olai Kirke, 2012. - 84 sider : ill i farver

10 portrætter af præster, 10 af borgere som f.eks. rådmænd og toldere.

Kistern Fisker: Oldemors Hundested: Kirsten Fiskers stilehæfte om gamle dage i Hundested og Lynæs.

[Hundested] : Fiskeriets og Havnens Hus, [2011]. - [30] sider : ill.

Fotografisk gengivelse af stilehæfte fra 1956. Kirsten Fisker var spejderleder og brugte hæftet på møderne som en historisk rundvisning i Hundested. Mange fotografier fra begyndelsen af 1900-tallet.

Jørgen G. Berthelsen: Nivaa : teglværk og samfund 1701-1860.

[Køkkedal] : Karlebo Lokalhistoriske Forening, 2012. - 139 sider : ill.

Inger Barker Jørgensen: Født i Rytterskolen.

Karlebo Lokalhistoriske Forening, 2011. - 52 sider : ill.

Forfatteren fortæller om sin opvækst som lærerdat-ter i Avderød i 1920'erne og 1930'erne

Anne-Marie Jørgensen: Slangerup landsogn. Slangerup: Lokalhistorisk Forening for Slangerupegnen, 2012. - 146 sider : ill.

Historien om gårdene, husene og de mennesker, som i generationer har boet her. Gårdmænd, husmænd, daglejere, lærere og håndværkere levede deres liv i og omkring de fire landsbyer: Hørup, Jordbøj, Kvinderup og Manderup.

Arne Magnussen: Shakespeare at Hamlets Castle: 12 interpretations of Hamlet at Kronborg Castle = Shakespeare på Kronborg Slot : 12 fortolkninger af Hamlet på Kronborg. Fotograf: Arne Magnussen ; kunstnerisk fortæller: Lars Romann Engel. [Helsingør] : Nordisk Forlag for videnskab og teknik, 2012. - Ca. 200 sider : ill. (mange i farver)

Arne Magnussen har i mange år fotograferet ved Hamlet opførelserne på Kronborg. Her har han valgt fotografier fra 12 forskellige forestillinger.

Nødebohuse: i historiske glimt. Forfattere: Lise Andersen og Beverly Vine Wright. Udgivet af Hundested Lokalhistoriske Forening og Arkiv.

Hundested : Hundested Lokalhistoriske Forening og Arkiv, 2012. - 80 sider : ill.

Ole Blåkilde: Tjæreby Brugsforening I: Lokalhistorie midt i Nordsjælland. Udgivet af Lokalhistorisk Arkiv & Forening for Alsonderup & Tjæreby Sogne. 2011. Årg. 8. Nr. 4 . S. 3-18 : ill.

Historien om Tjæreby Brugsforening fra den blev stiftet i 1893 og de næste mange år

Kort introduktion til Kong Frederik den Syvendes Stiftelse



Kongeegen i Nordskoven fotograferet april-maj 2007

Ved enevældens ophør overgik de kongelige slotte til statslig ejendom. Efter sit gitemål til venstre hånd med Louise Rasmussen i 1850, købte Frederik den Syvende i 1854 Jægerspris Slot for at bruge det til bolig for sig og sin hustru, nu lensgrevinde Louise Danner af Samsø. De tog fast ophold på Jægerspris i god afstand fra borgerskabet i København, der var fjendtligt indstillet over for grevinde Danner, som de så som en "opkomling".

Da kongen dør i 1863, overgår slottet til grevinde Danner. I 1873 underskriver grevinden sit testamente, hvori bestemmes, at slottet med hele sit tilliggende skal omdannes til "Kong Frede-

rik den Syvendes Stiftelse for hjælpeløse og forladte pigebørn". Hun lægger vægt på, at stiftelsen er privat uden offentlig indblanding. Og at slottets besiddelser bevares samlet. Indtægterne fra landbrug og skovbrug er grundlaget for driften af børnehjemmet.

Grevinden dør 1874 på en udenlandsrejse. Kort tid efter begynder man byggeriet af den række af de børnehjemsbygninger, som endnu består.

I overensstemmelse med fundatsen er godset stadig én enhed. Grevinden oprettede desuden i København en "Stiftelse for fattige Fruentimmer af Arbejdsklassen". Bygningen er senere solgt fra, og er i dag "Dannerhuset".

Foredrag om Kong Frederik den Syvendes Stiftelse på Jægerspris

Søndag den 20. januar 2013 kl. 14.00 i Frivilligcentret, Christiansgade 5, 1.sal i Hillerød. Lokalet ligger bag Hillerød Bibliotek, der er elevator.

FAHS har tidligere besøgt museet på Jægerspris slot.

Nu hæver vi os op og ser på hele den samlede institution. Vi er glade for at direktør for stiftelsen **Nils Sættem** har sagt ja til at komme.

Stiftelsen blev oprettet af grevinde Danner i 1873, da hun efter Frederik den 7.s død bestemte, at Jægerspris Slot, der jo var hendes og kongens private ejendom, sammen med hendes formue skulle bruges til at indrette et hjem for "hjælpeløse og forladte pigebørn".

Tiden har betydet ændringer i den oprindelige struktur, men husene ved slottet rummer stadig hjem for børn og unge ligesom der er behandlingshjem og dagtilbud i en del af stiftelsens bygninger, som ligger fordelt ud over den store matrikel. De drives bl.a. af Københavns Kommune og andre samarbejdspartnere. I andre huse findes bl.a. et naturværksted, café, kulturhus og egnsmuseum; ikke at forglemme museet i slottet.

Det økonomiske fundament udgøres af indtægter fra driften af Nordskoven og udlejning af bygninger og jord, ikke mindst til militære skydebaner.

Tilmelding til arrangementet skal ske til Niels L. Nielsen på tlf. 47528408 eller niels.nielsen@e-posthus.dk senest torsdag den 17. januar.

Pris inkl. kaffe/te og kage 60 kr.